

TUGT OG UTUGT I MELLEMTIDEN 1996-2002

En operatrilogi bliver til

„En dansk operatrilogi – over Svend Åge Madsens Århus-roman *Tugt og utugt i Mellemtiden*“. Det var den idé Aarhus Sommeroperas ophavsmand og daværende skipper Preben Bjerko præsenterede i sommeren 1996, det år han afmønstrede og overgav roret til bl.a. undertegnede. Nu er idéen blevet virkelighed – men hvordan er det egentlig gået til?

Sommeroperaen var i 1996 inde i en brydningstid: Efter mange års overlevelse på pionérånd og køkkenbordsbudgetter, med støtte kun fra Århus Kommune og generose sponsorer, skulle der ske noget, hvis operaen skulle

overleve. Opførelserne af kendte klassikere af Mozart, Rossini og Verdi havde været populære, men udvidelsen af repertoire (fra 1994) med Brittens kammeroperaer – der var som skabt til kompagniet og det lille teater i Den gamle By – viste sig at skabe problemer: Ingen støtteinstanser i det offentlige danske musikliv giver penge til den slags. Derfor er moderne udenlandsk musikdramatik et meget sjældent fænomen på danske scener!

I 1997 lykkedes det imidlertid endelig at få lindet låget på statskassen. Sommeroperaen kom på finansloven, og har været det siden. Det skyldtes ikke mindst, at bestyrelsen i 1996 lagde en ny, klar linie for Aarhus Sommeropera: kompagniet skal fungere som et laboratorium for ny dansk musikdramatik, der skal spilles afveks-

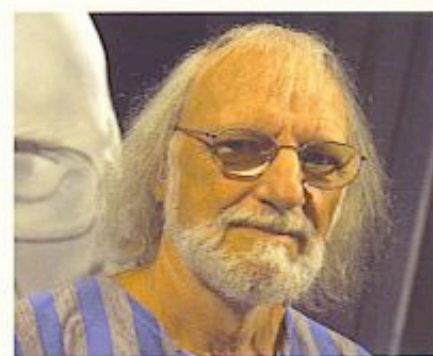
lende med kendte ældre operaer i spændende fortolkninger – i det enestående historiske Helsingør Theater, som er Sommeroperaens hjerterum. Vi ville prøve at finde svaret på spørgsmålet: Hvordan får vi den gode fortælling tilbage i musikdramatikken? – Det var med andre ord ikke så mærkeligt, at Preben Bjerkos idé fængede. Den passede til kompagniets nye profil, den var på højde med tiden, og den var samtidig umulig og grandios nok som udfordring.

Men hvordan, og hvem....? Det sidste spørgsmål var for så vidt det letteste at besvare. Komponisten skulle være John Frandsen, som på det tidspunkt var flyttet til hovedstaden, men som havde tilbragt mange år i Århus. Han havde

- fortsættes side 20 >



Preben Bjerko var kunstnerisk leder af Aarhus Sommeropera 1988-93 og 1996. Han fostrede den „umulige tanke“ at omsætte Svend Åge Madsens store Århus roman til opera.



Svend Åge Madsen holdt længe for sig selv, at han ikke troede på idéen om gøre romanen til opera. Til gengæld gav han fra starten Sommeroperaen frie hænder til at gøre forsøget.



- fortsat fra side 13

en bred musikalsk baggrund og musikdramatisk erfaring. Instruktøren var der heller ikke tvivl om: Vi ansatte Kasper Bech Holten som kunstnerisk leder i 1997, og det var fra begyndelsen klart, at han skulle have det overordnede ansvar for at virkeliggøre projekt Tugt og utugt. Men hvordan? Forelagt idéen og bemanningen gav Svend Åge Madsen generøst sin velsignelse til at vi kunne gøre forsøget. Selv ville han ikke skrive libretto eller på anden måde inddrages i arbejdet - stoffet var død for ham. Han indrømmede (senere), at han egentlig fandt romanen uegnet som operastof. Den opfattelse har han revideret undervejs, og det har været en stor støtte for alle involverede, at Madsen deltog i projektet på sidelinjen, som hyppig gæst til prøverne, som deltager i pressemøder og arrangementer. Men vi måtte selv finde en måde at arbejde på. Forbavsende nok fungerede vores temmelig improviserede arbejdsmodel udmærket.

Kasper Bech Holten, John Frandsen og undertegnede mødtes nogle gange for at finde en fælles vinkel på det uhyre righoldige stof, vælge hovedhistorier og -personer ud, og rigtig mange sidehistorier og bipersoner fra. Romanens sindrige kinesiske æskesystem måtte forenkles. Vi koncentrerede os om plottet (fortællingens røde tråd), som ultrakort kan sammenfattes således:

Tugthusfangen Ludvig Alster sidder på 12. år fængslet for et mord han ikke har begået. Da han ved en medfanges hjælp slipper ud, er hans eneste ønske at hævne sig på de tre personer, som

fik ham dømt: en dommer, en politimand og en journalist. Hævnen består i, at de tre skal opleve det samme som Ludvig: At blive uskyldigt dømt for mord. Ludvigs begrundelse: „Det som I har gjort mod mig, bør man ikke gøre mod noget menneske.“

De tre hævnhistorier skulle udgøre hver sin del af trilogien, og naturligvis måtte vi også respektere den fortællertekniske ramme: Historien fortælles en gang i fremtiden af historikeren Ato Vari, der bliver så glad for sin „romance“ at han (ca. midtvejs) forsvinder ind i den. - Sammen udarbejdede librettist-trioen en synopsis til 1. del, med kort beskrivelse af de udvalgte scener, samt nogle løse skitser til 2. og 3. del. Arbejdsdelingen blev den, at Kasper Bech Holten udarbejdede librettoen i „råprosa“, hvorefter den sprogbevidste komponist rettede teksten til i forbindelse med kompositionsarbejdet. Han kunne så „bestille“ tekster i mere bunden form til udvalgte „numre“ hos undertegnede, der også skrev Ato Varis tekster (i bunden metrisk form), som vi besluttede skulle være uden musik og varetages af en skuespiller. Kasper Bech Holten arbejdede i hele perioden tæt sammen med scenografen Marie i Dali, og de skabte sammen med sangerholdet, David Riddell og Randers Kammerorkester en teatersport-inspireret forestilling, som både publikum og fagpresse holdt af.

Efter planen skulle 2. del have premiere i 2000, tredje del i 2002, mens trilogien - i bedste Bayreuth-stil - skulle spilles samlet tre gange i 2003. Planen væltede, da Kasper Bech Holten i 1999 blev udnævnt til operachef på Det Kgl. Teater, og endnu „værre“ blev det, da den nye operachef som noget af det første bestilte en helaftensopera hos - John Frandsen. Kasper gik af både som kunstnerisk leder af Sommeroperaen og som instruktør og librettist på trilogiprojektet, men han færdiggjorde beundringsværdigt librettoen til 2. del, som fik premiere til fastsat tid. Sommeroperaen skulle nu finde både en ny

kunstnerisk leder og en ny instruktør og scenograf, vel vidende at vedkommende skulle kunne overtage projektet og føre det i mål. David Riddell, Sommeroperaens faste dirigent siden starten i 1989, overtog den kunstneriske ledelse i år 2000, og Niels Pihl var det helt naturlige valg som ny instruktør og med-librettist. Ny scenograf blev Karin Seisbøll. 2. del blev vel modtaget, og det stod klart, at det nye team skulle stå for en ny opsætning af 1. del - for at sikre at trilogien kunne få et samlet udtryk. Det var også nødvendigt at finde ud af, om det på de vanskelige arbejdsvilkår i Helsingør Theater (som jo er et museum) var praktisk muligt at skifte scenografi fra dag til dag. Opførelserne af 1. og 2. del i 2002 viste heldigvis, at det kunne lade sig gøre. Og John Frandsen, der i mellemtiden var blevet færdig med operaen I-K-O-N til Det Kgl. Teater, fik ny inspiration til at færdiggøre trilogien. Librettoen til 3. del blev til i et meget tæt samarbejde mellem komponist, instruktør og scenograf. Af den oprindelige dramatiske trup fra 1998 er der kun fire tilbage, men flertallet af de „nye“ var med i 2002, og det er fortsat David Riddell og Randers Kammerorkester der bemander orkestergraven. Dette sikrer en kontinuitet, som er nødvendig, når et ekstremt komplekst projekt som en moderne operatrilogi skal lykkes. Og det skal det, alle økonomiske genvordigheder ufortalt!

Lars Ole Bonde



1998 - 1. del

Tugt og utugt i mellemtiden, 1.del
Skabt af fravær og intet
Tekst af Kasper Bech Holten, John
Frandsen og Lars Ole Bonde efter
Svend Åge Madsens roman

Musik: John Frandsen

Musikalsk ledelse: David Riddell

Iscenesættelse: Kasper Holten

Scenografi og kostumer: Marie i Dali

Lysdesign: Rune Halken Tønnes og

Mette Wuns Pedersen

Ludvig Alster: Søren Mulvad

Skæven/En læderjakke: Jan Lund

Lilaiomai: Pia Schnack

Thomas Ard/Emil Bønhase:

Jørn Pedersen

Mikkel Deden:

Carl Christian Rasmussen

Øreløs/En alfons: Niels Pihl

Uwe: Robert Bogelund Vinther

Fritz/Vilhelm Fant: Hans Dueholm

Christian/Sigmund: Peter Lodahl

Clara Jenssøn/2. dåse:

Anne Kleinstrup

Irmelin Aftenbakke (f. Deyk):

Eva Hess Thaysen

Emilie Bønhase/1. dåse:

Lone Rasmussen

Ato Vari: Ulf Stenbjørn

Randers Kammerorkester

Urpremiere: 18. august 1998

5 opførelser i Helsingør Theater

4 opførelser på Den anden Opera,
København

Fotos: Jan Juhl



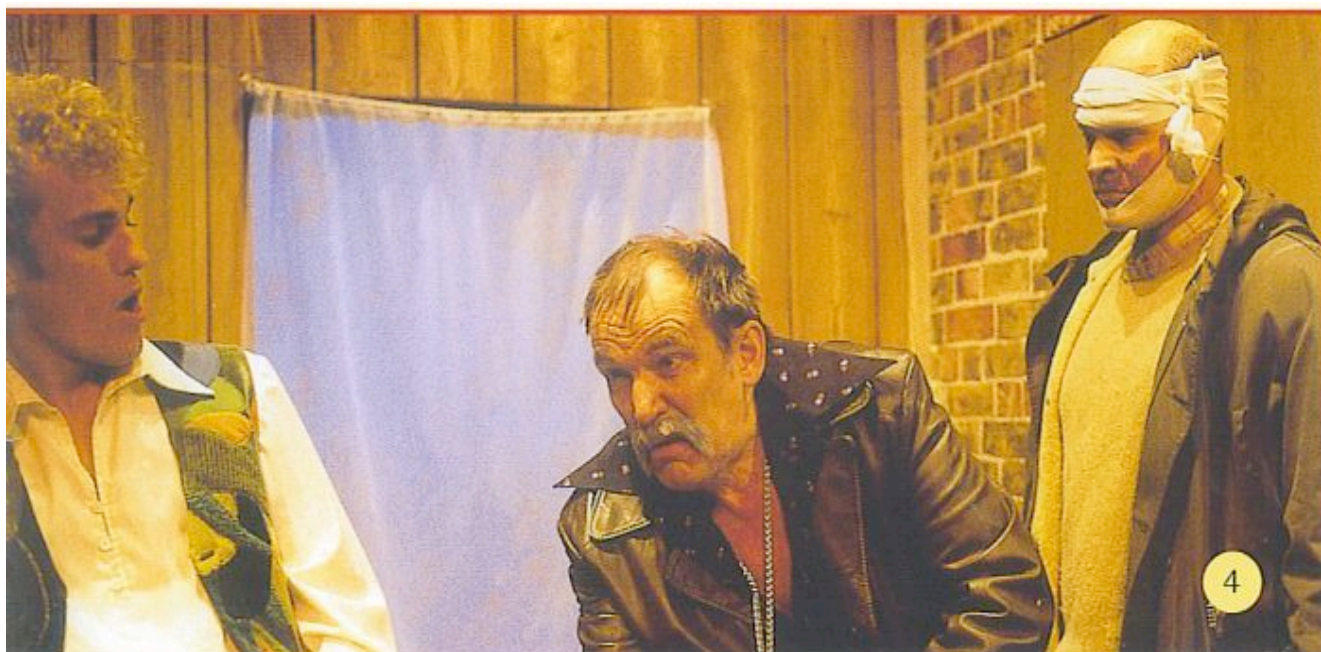


FOTO 1

Familien Aftenbakke, mens alt endnu er idyl: På banegården henter Christian (Peter Lodahl) sine forældre Bernhard (Carl Chr. Rasmussen) og Irmelin (Eva Hess Thaysen).

FOTO 2

På Banegården griber forretningsmanden Emil Bonhase (Jorn Pedersen, som også var den første Thomas Ard) indvandrerpigen Lilaiomai (Pia Schnack) og forsøger at stoppe hendes salg af bæltter. Blandt de noget skeptiske tilskuere ses (f.v.) Clara (Anne Kleinstrup), Uwe (Robert Bøgelund Vinther), Vilhelm (Hans Dueholm) og 1.klasses-passageren (Carl Chr. Rasmussen)

FOTO 3

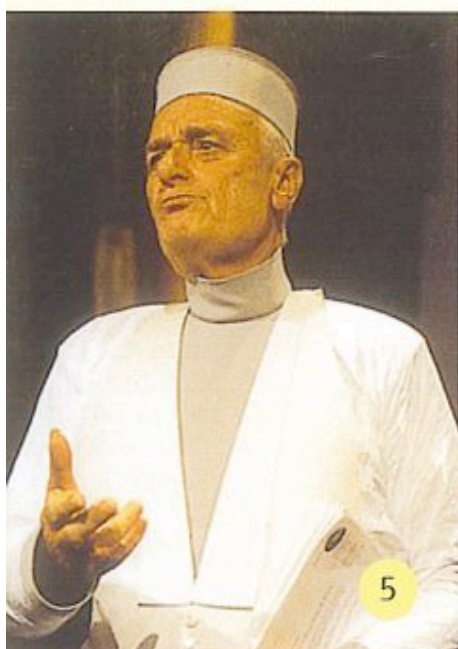
I det myldrende liv på banegården forsøger Ludvig (Søren Mulvad) at skjule sig efter flugten fra Horsens tugthus. I forgrunden er to læderjakkere (f.v. Jan Lund, th. Robert Bøgelund Vinther) i gang med at indsmigre sig hos Emilie Bonhase (Lone Rasmussen).

FOTO 4

Værtshuset „Gravens Rand“ var en central lokalitet i „det Århus, der var farligt og smukt“. Her finder Skæven (Jan Lund) og Ludvig (Søren Mulvad med forbindelse) frem til Thomasines alfons (Niels Pihl).

FOTO 5

Fremtidshistorikeren Ato Vari (Ulf Stenbjørn) synger ikke. Han kommer fra en velordnet verden, hvor den slags udtryk så lidt som store, sammensatte følelser har en plads. Atos kostume (af Marie i Dali) er den eneste detalje fra 1998-opførelsen, som er bevaret.



Anmelderne skrev

Trilogiens 1. del blev overordentlig godt modtaget, både af publikum (herunder mange unge og mange „opera-uvante“ Madsen-læsere) og af pressen. Et par citater kan antyde hvorfor:

„Ud af det tilsyneladende umulige dukker et herligt produkt, som man må overgive sig fuldstændig til...“. Det er nemlig lykkedes John Frandsen at skabe et partitur, der helt i Madsens ånd vender og drejer fortællingen, låner fra andre stilarter og leger med de følelser, som teksten umiddelbart afføder.

Steen Chr. Steensen i Berlingske Tidende

„Fortællingen fungerer forbavsende naturligt... Her i sin tredje opera er Frandsen blevet voksen som musikdramatiker med udtryksfuld melodisk smidighed og en scenisk virkningsfuld klarhed i form og atmosfæretegning, fantasifuldt underbygget af en fængslende ny klanglighed“.

Jan Jacoby i Politiken

2000 - 2. del

Tugt og utugt i mellemtiden, 2. del
En fremmed i sin egen krop
Tekst af Kasper Bech Holten,
John Frandsen og Lars Ole Bonde efter
Svend Åge Madsens roman

Musik: John Frandsen
Musikalsk ledelse: David Riddell
Iscenesættelse: Niels Pihl
Scenografi og kostumer: Karin Seisbøll
Lysdesign: Ib Asp

Ludvig Alster: Søren Mulvad
Thomas Ard: Jesper Mikkelsen
Langemand: Dag Waade
Clara/Laura Jenssøn: Anne Kleinstrup
Einvald Deyk: Ole Hedegaard
Jeppe Valbirk/Thomasine:
Helene Gjerris
Irmelin Aftenbakke (f. Deyk):
Kerstin Petterson
Henrietta/En sygeplejerske:
Kristina Wessmann
Ato Vari/Dr. Monikke: Ulf Stenbjørn

Randers Kammerorkester

Urpremiere: 25. august
5 opførelser i Helsingør Theater
3 opførelser på Den anden Opera,
København

Fotos: Carl Erik Hesseldahl



1



2

FOTO 1

Overlæreren Einvald (Ole Hedegaard i baggrunden) og tyveknevægten Langemand (Dag Waade) efter operationen, der gør dem uadskillelige. De passes af en sygeplejerske (Kristina Wessmann), der elsker at bruge sprøjten, men dårligt tåler at se blod.

FOTO 2

Rollen som den onde politimand Thomas Ard blev overtaget af Robert Bogelund Vinther. Ato Vari (Ulf Stenbjørn) gik aktivt ind i sit værk - i skikkelse af den svendægemadsenlignende psykiater dr. Monikke.

FOTO 3

I dobbeltrollen som søstrene Laura og Clara Jenssøn spillede Anne Kleinstrup på alle strenge. Næsten mod sin vilje måtte overlærer Einvald (Ole Hedegaard) erklære Laura sin kærlighed, som blev gengældt.

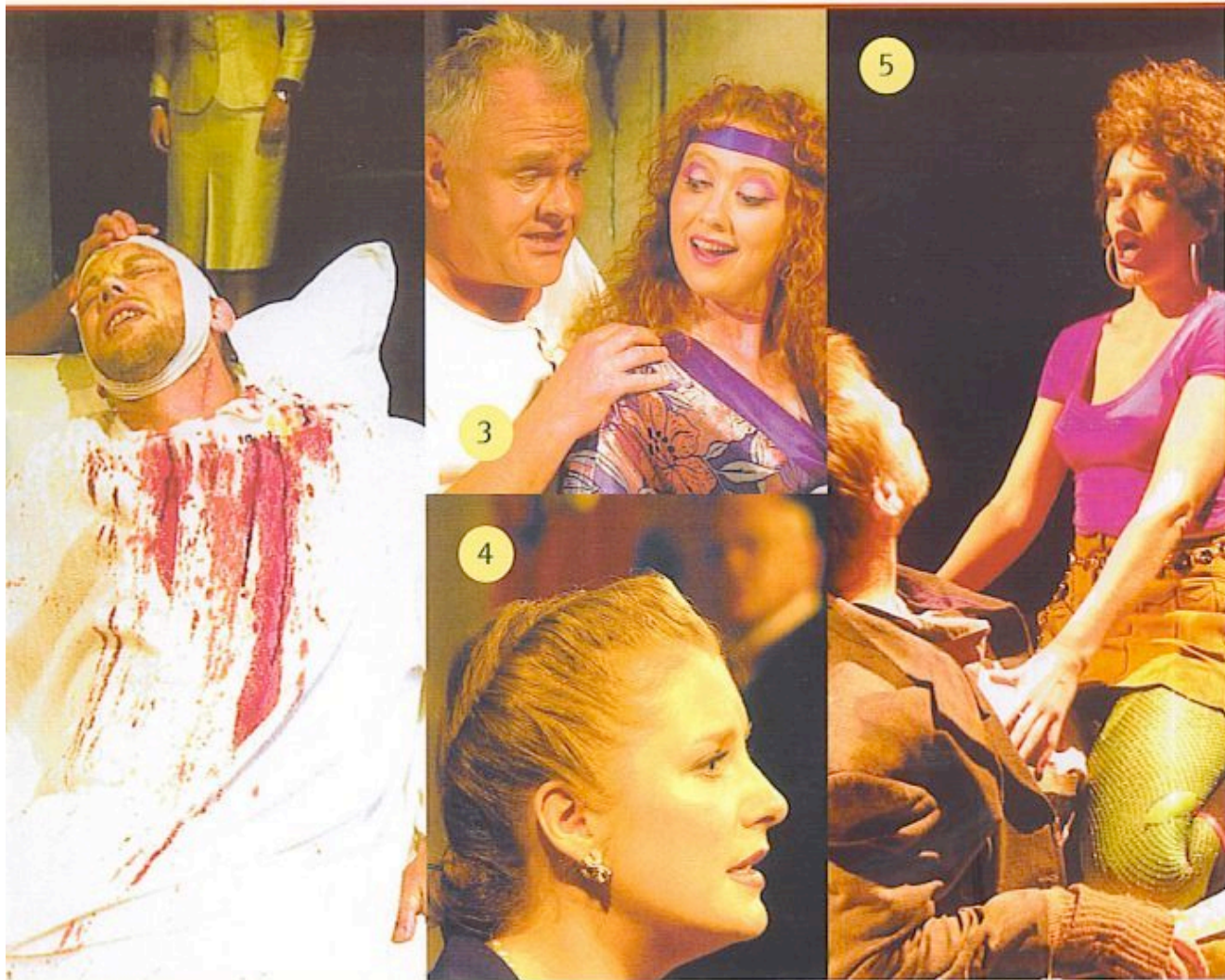


FOTO 4

Tre forskellige sangerinde har lagt krop og stemme til Irmelin, Ludvigs ungdomselskede. I 2000 var det sopranen Kerstin Petterson. I baggrunden af det strindbergske stramme foto anes Ole Hedegaard som hendes bror Einvald.

FOTO 5

Helene Gjerris spillede dobbeltrollen som luderens med det store hjerte, Thomasine (her har hun nedlagt Langemand i Dag Waades skikkelse) og den unge Jeppe Valbirk, der hader løggen og begår selvmord i sandhedens tjeneste.

Anmelderne skrev

Et par dråber malurt blev dryppet i bægeret efter premieren på 2. del, hvor enkelte anmeldere mente, at Frandsens musik var relativt anonym – mere stemningskabende og -underbyggende „filmmusik“ end egentlig musikdramatik. Men ellers fortsatte roserne:

„Musikken har teatemerve. Den kan pludre løs og kommentere, snart være vittig, snart være karsk, men den kan også blive eftertænksom og atmosfæreskabende som et natligt mellemstil og brede sig melodisk smægtende i et kærlighedsmoder... det er både festligt og fascinerende“.

John Christiansen i Jyllands-Posten

„Kombinationen af god litteratur og et spændende plot sanset af en musikalsk komponist og hans inspirerede hold af librettister har givet pote:... en operaføljeton, der kan vaske sig“.

Thomas Michelsen i Politiken

„Med dyb elegance og høj instrumentationskunst tegner [John Frandsen] de indre og ydre linjer, skaber oplevelsestid til et fantastisk og psykologisk plot af høj forvirringsgrad – og gør det i et tonesprog, som på samme tid forekommer nyt og særdeles velkendt“.

Ole Straarup i Aarhus Stiftstidende

2002 - 1. og 2. del
Tugt og utugt i mellemtiden,
1. og 2. del.

Tekst af Kasper Bech Holten,
John Frandsen Niels Pihl og
Lars Ole Bonde efter
Svend Åge Madsens roman

Musik: John Frandsen

Musikalsk ledelse: David Riddell

Iscenesættelse: Niels Pihl

Scenografi og kostumer: Karin Seisboll

Lysdesign: Ib Asp

Ludvig Alster: Søren Mulvad

Skæven/En læderjakke:

Jan Flemming Jensen

Thomas Ard/Emil Bønhave:

Jesper Mikkelsen

Mikkel Deden:

Carl Christian Rasmussen

Ørelos/Fritz, en alfons/Langemand:

Jens Bruno Hansen

Uwe, Vilhelm Fant, Saxo,

Bernhard Aftenbakke:

Jens Søndergaard

Christian/Sigmund: Bo Kristian Jensen

Lilaiomai: Pia Schnack

Clara/Laura Jenssøn/2. dåse:

Anne Kleinstrup

Einvald Deyk: Ole Hedegaard

Jeppe Valbirk/Thomasine:

Ingrid Aareskjold

Irmelin Aftenbakke (f. Deyk):

Dorte Elsebet Larsen

Henrietta/En sygeplejerske/1. dåse:

Kristina Wessmann

Ato Vari/Dr. Monikke: Ulf Stenbjørn

Randers Kammerorkester

Urpremiere på ny opsætning
af 1. del: 28. august 2002

Repremiere på 2. del: 30. august
10 opførelser (5 af hver del) på
Helsingør Theater.

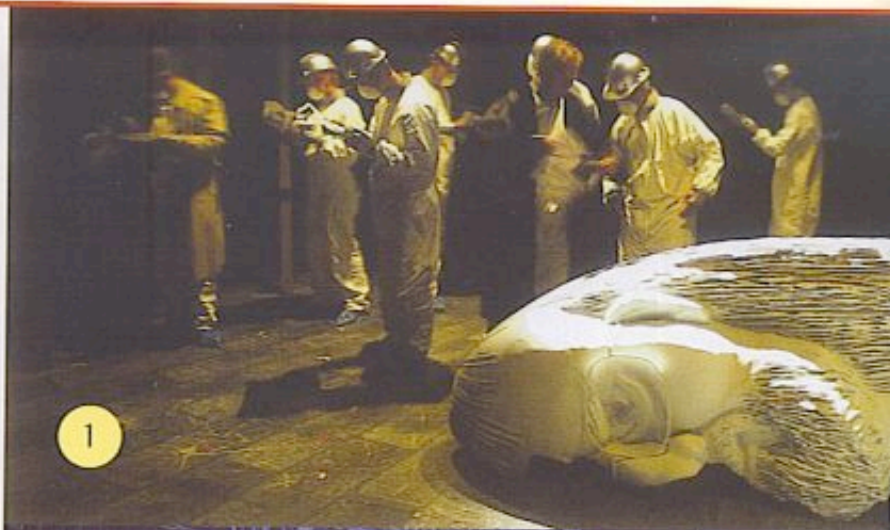


FOTO 1

Atos arbejdere omkring den halve statue.

FOTO 2

I flere roller, bla. som „den navnkundige bokser Saxo“ viste Jens Søndergaard sit talent. Ludvig (Søren Mulvad, her forklædt som „manden med strampen“) lod ham endog vinde en nærmest surrealistisk boksekamp.

FOTO 3

Dobbeltrollen som Thomasine/Jeppe blev overtaget af Ingrid Aareskjold, som her læser skillingsvisen „En retfærdig handling“ for den overrumplede Ludvig (Søren Mulvad).

FOTO 4

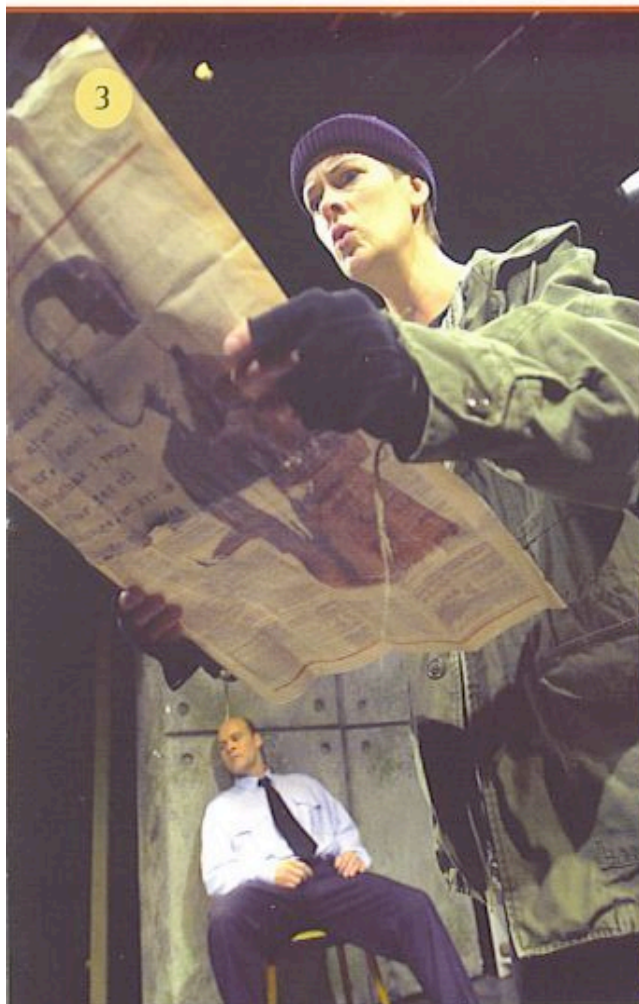
For at berolige sig selv læser Laura (Anne Kleinstrup) i en „tilfældig“ bog: „En persisk gartner sagde til sin prins: „Frels mig! i morges så jeg doden. Han så på mig så truende...“

FOTO 5

Langemand (Jens Bruno Hansen) vågner op på hospitalet og ser på navneskiltet at han er „Ukendt“. Endnu aner han kun, at han nu deler bevidsthed med overlærer Einvald Deyk.

FOTO 6

Publikum elskede scenen i læderjakkernes kommandocentral. Scenografen Karin Seisboll havde givet læderjakkene et punket islæt, som et udtryk for Ato Varis' ikke altid historisk korrekte forståelse af Mellemtiden. „Kongen“ Fritz (Jens Bruno Hansen) flankeres af to dejlige dåser (Kristina Wessmann tv., Anne Kleinstrup th).



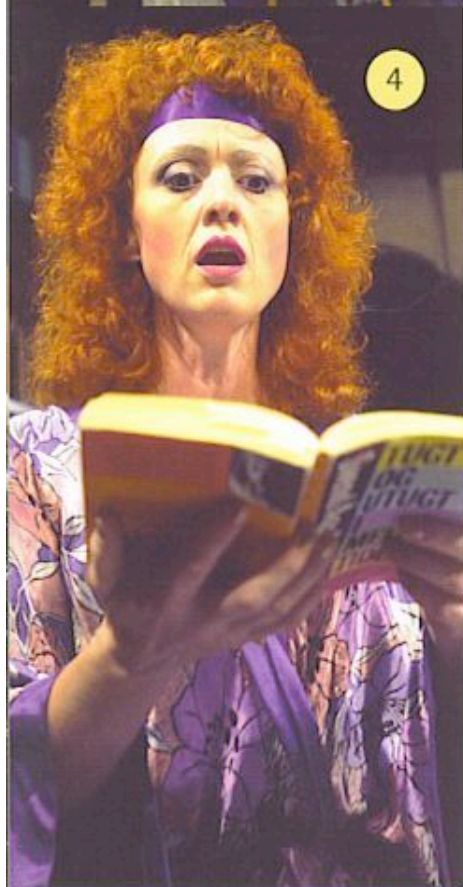
3



5



6



4

Anmelderne skrev

"Også i den nye opsætning med nye sangere får man et par livlige operæer med spænding og muntert forvrænget realisme (...) Kald det for tugtig utugt eller utugtig tugt. Det er opera for alle – også for dem der ikke ved det". Sådan sammenfattede John Christiansen sin oplevelse – og selvom der ikke var total enighed i anmelderkollegiet, specielt om nyopsætningen af 1. del, glædede alle sig over at projektet nærmer sig sin færdiggørelse.

„Jeg har for kaldt det halsløs geming at gøre historien til opera. Det bider jeg i mig. (Det er) underholdende, skævt, fascinerende“.

Gregers Dirckinck-Holmfeld i Ekstra Bladet

„Frandsens elegante toner bærer den mildt sagt kaleidoskopske handling frem i al dens afveksling. Det er en fornøjelse at opleve den hektiske ensemblekunst, instruktøren har bygget op mellem de dygtige sanger-skuespillere“.

Ulrik Cold i Børsen

„Klarhed strømmer fra den lille orkestergrav, hvor dirigent Riddell endnu mere end ved førsteopførelserne får understreget finesser i John Frandsens partitur såsom farverig brug af ledeinstrumenter, der gør, at man ser frem til afslutningen af Århustrilogien“.

Thomas Michelsen i Politiken